

TEBRİZLİ İRAN TÜRKLERİNDE MASAL ANLATICISI TİPOLOJİSİ VE KÜLTÜREL KİMLİK*

The Types of Folktale Narrators and Cultural Identity among Iranian Turks from Tabriz

Prof. Dr. Metin EKİCİ**
Öğr. Gör. Dr. Seçkin SARP KAYA***

ÖZ

Türk kültüründe geçmişten günümüze ve bütüncül olarak Türk Dünyası sınırları içerisinde anlatmalar ve anlatıcılar arasında kesin bir ilişki söz konusudur. Türk kültürünün tarihi ve coğrafi genişliğinde birçok anlatıcı tipi ve anlatı türleri hem anlatıcı hem de anlatmalar bağlamında bir tipoloji oluşmasını sağlamıştır. Türk Dünyası'nda anlatıcılarla, sözlü anlatı türleri arasındaki ilişki art zamanlı ve eş zamanlı bir şekilde gözlemlenebilir. Bu ilişkinin gözlemlenmesi halk bilgisi ürünlerinin yaratım, icra ve aktarım; şekil ve yapı, içerik ve işlev özelliklerine dayanır. Bir sözlü anlatma türü olan masal ve masalın anlatıcısı da bu bağlamda incelenebilir. Masal bir tür olarak profesyonel bir anlatıcıya bağlı değildir ve bu hâliyle destan veya halk hikâyesinden ayrılır. Masalın anlatıcısı söz konusu olduğunda masal anası veya masal atası gibi ifadeler ön plana çıksa da masal herkes tarafından anlatılabilir. Masalların öncelikli dinleyicileri çocuklar ve gençler olmakla birlikte, masalın dinleyicisi herkes olabilir. Masallar belli başlı yapısal özelliklere, motiflere ve tiplere sahip; günlük hayatın fantastik anlatıdır ve hoşça vakit geçirme, eğitime, öğretme, değerler aktarımı ve belli başlı mesajların iletimi işlevlerini taşırlar. Masalın tüm bu özellikleri belli bir gelenek çerçevesinde ve anlatıcının bireysel özellikleri ve mensubu olduğu topluluğun özellikleriyle bağlantılı bir şekilde gelişir. Her masal; masalı hem kişisel özellikleri hem de kültürel aidiyetinden hareketle her icrada yeniden yaratır ve bu yeniden yaratım sürecinde etkili unsurların başında anlatıcının kimlik ve kültür vurgusu yer almaktadır. Masal anlatıcısı masalı bir birey olarak anlatırken bir taraftan da kendisinin ve anlatmanın ait olduğu kültür alanının özelliklerini aktarır. Bu noktada Türk Dünyası'nda masal anlatıcısı tipolojisi bazı genel özellikler sergilemekle birlikte, Türk Dünyası'nın her bir bölgesi kendine has nitelikleri de yansıtır. Türk Dünyası sınırları içerisinde kalabalık bir Türk nüfusa sahip bölgelerden İran'ın kültür merkezlerinin başında gelen Tebriz şehri de özellikle Türk masallarının yaratım, icra ve aktarım konusunda etkindir ve masal anlatıcıları ve masallar belli bir tipoloji sergilemektedir. Bu yapıda öne çıkan unsurların başında kimlik ve kültürel miras aktarımı gelmektedir. İran'daki Türk masal anlatıcıları bireysel olarak kendi repertuarlarını aktardıkları gibi, bölgedeki sözlü Türk kültür mirasını, kimlik aidiyetinde oldukları kültürel kodlara göre yaratıp, icra edip aktarmaktadırlar. Bu noktadan hareketle, bu makalenin konusunu İran Türklerinde masal anlatıcısı tipolojisi ve masal anlatıcılarının kültürel kimlik aktarımı olarak belirledik. Makalede ilk olarak masal anlatıcısını bir anlatıcı tipi olarak ele alıp, bu anlatıcı tipinin bireysel ve sosyo-kültürel yapıdaki yerine bağlı özelliklerine değindik. Ardından "Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme" başlıklı doktora tezindeki verilerden hareketle, İran Türkleri arasında masal anlatıcısı tipolojisinin özelliklerini ve anlatıcıların kimlik, kültürel miras ve bunların aktarımındaki tutumlarını Tebriz örneğinde açıkladık. Sonuç olarak Tebriz örneğinde, İran Türkleri arasında masal anlatıcılarının masalları dil ve kültürel miras olarak kabul ederek bu metinler aracılığıyla sanatsal bir kurguyu yansıtmının yanında, kültürel kimliklerini ifade ederek aktardıklarını ortaya koyduk. Masalların ve masal anlatıcılarının Tebriz'de Türk dil, kültürel miras ve kimliğinin korunması, yaşatılması ve aktarılmasındaki rollerini işlevsel olarak tahlil ettik.

Anahtar Kelimeler

Anlatıcı, masal, Tebriz, İran Türkleri, kültürel kimlik.

* Bu makale, Ege Üniversitesi SBE Türk Halk Bilimi ABD'de Prof. Dr. Metin Ekici danışmanlığında Seçkin Sarpkaya tarafından hazırlanıp sunulan "Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 13 Ocak 2021- Kabul tarihi: 21 Mayıs 2021

Ekici, Metin; Sarpkaya, Seçkin. "Tebrizli İran Türklerinde Masal Anlatıcısı Tipolojisi ve Kültürel Kimlik" *Millî Folklor* 130 (Yaz 2021): 58-69

** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye, mekici@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-9400-8462

*** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü TÖBİR, İzmir/Türkiye, seckin.sarpkaya@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3528-1562..

ABSTRACT

There is a certain relationship between narratives and narrators in Turkish culture from past to present and holistic structure within the borders of Turkic speaking World. In the historical and geographical dependent breadth of Turkish culture, many types of narrators and the narrative genres have provided a typology in the context of the narrators and the narratives. In Turkic speaking World, there has been a relationship between narrators and oral narratives, and this situation can be observed diachronically and synchronically. Observation of this relationship is based upon the creativity, performance and transmission, the structural and formal features, the content, and the function of folk narratives. As a genre of folk narratives, the folktales and their narrators can also be examined in this context. It should be noted that, as one of the folk narrative genres, folktales are not depended on a special or professional narrator, and as a result they differ from the narrators of epics and minstrel stories. Although some of folktale narrators can be singled out as the “folktale mother” or “folktale ancestor”, the folktales can be narrated by everyone. It is widely accepted that children and young people are the primary audience of the folktales, but anyone can be the audience of folktales. Folktales are fantastic narratives of daily life, having certain structural features, forms, and types, and carry the functions of recreation, education, and transmission of certain values and messages. All these features of folktales develop within the framework of a certain tradition and in conjunction with the individual characteristics of the narrator, and the characteristics of the community to which the narrator belongs. A folktale is recreated at each performance, based on the personal characteristics of narrator and his/her cultural milieu. The most influential elements in this recreation process are the narrator's emphasis on identity and cultural heritage. While the narrator tells the folktale as an individual, he/she also conveys the cultural identity characteristics to which the narrator belongs. It should be pointed that although the typology of folktale narrators in the Turkic speaking world shares some common features, but each region has and reflects its own characteristics. The city of Tabriz, which is one of the leading cultural centers of Iran, one of the regions with a large Turkish population within the borders of the Turkic speaking world, is particularly active in the creating, performing, and transmitting of Turkish folktales in the region, and the narrators and folktales display certain typological features. The transmission of self and community identity and cultural heritage take the first place among the prominent elements in those features. Turkish narrators in Iran not only convey their own repertoires, but also create, perform, and convey the Turkish cultural assets in the region according to the cultural codes they belong to. Based on this information, we determined the subject matter of this article as the typology of folktale narrators among Iranian Turks and the cultural identity transmission of narrators. In the article, we first dwelled on the folktale narrator as a narrator type and mentioned the characteristics of this narrator type depending on its place in the individual and socio-cultural structure. Then, we explained the typological characteristics of folktale narrators among Iranian Turks, and the attitude of the narrators in the subjects of identity, cultural heritage, and their transmission, in the case of Tabriz, based on the data gathered in the study titled “A Study on Turkish Folk Tales in Tabriz- Iran”. As a result, in the case of Tabriz, we found out that among Iranian Turks, folktales are considered as language and cultural heritage, reflecting an artistic fiction and conveying their cultural identity through these texts. Finally, we analyzed roles of both folktales and narrators in protection and transmitting Turkish language, cultural heritage and identity in Tabriz, in Iran.

Key Words

Narrator, folktale, Tabriz, Iranian Turks, cultural identity.

Giriş

Türk kültüründe anlatıcılar ve anlatmalar arasında anlatıcı tipolojisi ve türler bağlamında bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki geçmişten günümüze art zamanlı ve eş zamanlı bir şekilde takip edilebilmektedir (Ekici 2005: 83-90). Türk Dünyası'nda tarihî süreçte ve coğrafi alan içinde kam, bakış, destancı, âşık, masal anlatıcısı, meddah gibi anlatıcılarla mit, destan, efsane, masal, halk hikâyesi türleri arasında bir bağlantı görülmektedir.

Bununla birlikte, her anlatıcının ve anlatmanın toplulukta ve gelenekte bir yeri ve yapısı mevcuttur. Anlatıcıların her biri, birer birey olarak ve topluluğun parçası olarak halk bilgisi ürünlerinin yaratım, icra ve aktarımında yer alır. Milman Parry ve Albert Bates Lord'un “Sözlü Kompozisyon Teorisi”nde belirttikleri gibi, anlatmalar da geleneksel yapı, içerik ve işlev özelliklerine sahip olmakla birlikte, anlatıcıya ve bağlama göre her icrada yeniden yaratılır (Lord 1960: 61-78).

Bu yeniden yaratım sürecinde anlatıcının içinde bulunduğu topluluğun kimlik ve kültürel aidiyetleri, anlatmanın ait kabul edildiği topluluğun anlatmaya yüklediği kültürel kimlik vurguları vardır. Her bir anlatıcı bir birey ve kendi halkının bir parçası ve sözcüsü, her bir anlatma da hem gelenekteki durumu hem de halkın tanımladığı kültürel kimliğin bir sunumu konumundadır.

Bu hususa masal anlatıcısı ve anlatıcının hafızasında kalan ve icra ettiği masal metinleri özelinde yaklaşılabilir. Masal anlatıcısı profesyonel bir anlatıcı tipi değildir fakat diğer tüm anlatıcılar gibi kendi kültürel kimliği olan bir birey ve içinde büyüdüğü toplumun geleneklerini bilen ve onlara bağlı bir topluluk üyesidir. Bu sebeple masal anlatıcısının anlattığı masallar da kendi dünyasıyla birlikte topluluğun dünyasına da aittir. Masal, anlatıcının geçmişinden ve iç dünyasından gelir, bununla birlikte masal anlatıcısının mensubu olduğu topluluğun kültürel aidiyet sunumu ve sözcüsü de olmaktadır.

Masal anlatıcılığı Türk Dünyası'nda genel bazı ortak özellikler sergilerken (Fedakâr 2011: 112-152), bir yandan da her bir bölgede ve her bir alan araştırması için özel nitelikler göstermektedir. Türk Dünyası'nın yoğun Türk nüfusuna sahip merkez bölgelerinden biri olan İran'da ve İran'ın Türk nüfusu bakımından en yoğun bölgelerinden olan Tebriz'de Türkler, masal anlatıcılığı hususunda belli başlı özellikler sergilemektedir. İran'ın mevcut şartlarında kimliklerini ve kültürel unsurlarını özellikle sözlü kültür alanında yaşatmaya çalışan İran Türkleri için masal belli başlı özelliklere ve anlamlara sahiptir.

Biz bu makalede İran Türklerinin masal anlatıcısı tipolojisi ve masal türünün İran Türkleri arasında üstlendiği kültür aktarımı işlevini Tebriz örnekleminde inceledik. Makalede ilk olarak masal anlatıcısı tipolojisinin bireysel ve sosyal boyutuna değindik. Ardından "Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme" başlıklı doktora tezimizdeki verilerden hareketle, İran Türkleri arasında masal anlatıcısı tipolojisini ve anlatıcılarla masalların kültürel aktarım işlevi noktasındaki rolünü açıkladık. Sonuç olarak İran Türkleri arasında masal metinlerinin bir dil varlığı ve belli bir kültürel kimliğin yaşatılması olduğunu, bu metinler aracılığıyla kültürel kimliğin ifade edildiğini ve masal metinlerinin samsal bir kurgulama olmanın yanında kültürel kimliğin ifadesi ve devamlılığında nasıl kullanıldığını tartıştık ve Tebriz'de Türk kimliğinin korunmasında masalların işlevini tahlil ettik.

1. Masal Anlatıcısı Tipolojisi ile Bireysel ve Sosyal Boyut İlişkisi

Bir anlatı türü olan masal türü, halk bilimi alanında en çok araştırılıp incelenen türlerden biridir ve bu alanda önemli eserler üretilmiştir (Ekici vd. 2020: 327-329). Bununla birlikte masal, hâlâ üzerinde yeni yorumlar yapılabilecek bir türdür.

Masalın birçok araştırmacı tarafından tanımı yapılmıştır (Gümüş 2017: 21-28). Genel olarak masal belli bir anlatıcı tipine bağlı olmayan bir anlatı türüdür; masal anası veya masal atası olarak adlandırılan kişiler başta olmak üzere, herkes tarafından genellikle çocuklara olmak üzere, uygun zaman ve mekânda her türlü dinleyici kitlesine anlatılabilir.

Masal metinleri masal tipleriyle belirlidir, masalların gerekli yerlerinde anlatıcı tarafından tekerlemeler kullanılır ve masallar başlangıç durumu, dönüştürücü öge, dinamik olaylar zinciri, düzenleyici öge ve bitiş durumu yapısında oluşturulur.

Masalların temel işlevi hoşça vakit geçirme olmakla birlikte; eğitime, öğretme, rahatlatma, belirli değerleri aktarma, mesajlar iletme ve özellikle kültürel aktarım işlevleri de son derece önemli işlevlerdir (Kocaaslan Uçkun 2003: 26-32).

Geçmişten günümüze birçok araştırmacı (Sarpkaya 2020: 91-94) masalları, mit ve efsane ile karışıklık özelliklerine göre tanımlamış ve masalları daha çok metin merkezli bir

yaklaşım; “fantastik, kurgusal, gerçek dışı, hayali, büyülü, sanatsal” metinler olarak açıklamıştır.

Masal temelde belirli bir anlatıcı tipine bağlı olmayan bir anlatma türüdür. Masal da dâhil olmak üzere Türk Dünyası’nda sözlü anlatmaları ve anlatıcılarını ortaya çıkaran sosyal, siyasal ve ekonomik nedenler vardır ve masal da bu nedenlere bağlı olarak çeşitli özellikler kazanmıştır. Bu özelliklerin başında da masalın “*belli tipte bir anlatıcısının olmaması ve olağanüstü ve fantastik*” olması gelmektedir (Ekici 2005: 84- 87).

Masalların bu özelliği bu türe bir özgürlük ve hareket alanı sağlamıştır. Masal kişisel yaratıcılık ve yetenek seviyelerine göre değişiklik göstermekle birlikte, herkesin anlatabileceği bir tür olmuş ve temel özelliklerini koruyarak her icrada değişim ve dönüşüm alanı kazanmış; içerdiği fantastik ve sembolik özellikleriyle örtük bir mesaj alanına ve anlatıcı için kişisel ve toplumsal mesajlar için bir araca dönüşebilmiştir.

Masal anlatıcısı “*belli bir sınırlılık ve özgürlük içinde hem geleneği aktaran hem de estetik yaratıcılığını ortaya koyabilen bir icracı*” olarak geleneksel bağlam içinde öğrendiği, repertuarında bulunan masalı veya masalları sözlü kültür ortamında dinleyicilere aktarabilen ve geleneğin sınırları ile bireysel yaratıcılığını buluşturabilen kişidir (Gültekin 2019: 22, 51).

Masal anlatıcısı bildiği ve aktardığı masallarla bir anlatıcı tipidir ve sanatçıdır, aktardığı metin ise sanatsal bir metindir, icrası da sanatsal bir icradır. Tüm bunlarla birlikte, anlattığı metnin ve anlatımının sosyo-kültürel yapıda yeri ve özellikleri vardır.

Türk halk hikâyelerinin anlatıcılarında olduğu gibi, masalın sahibi bir sanatçı olarak masalcının “*kendisiyle*” birlikte “*içine doğduğu çevre ve dinleyici kitlesi*”dir. Masal anlatıcısı tıpkı halk hikâyesi anlatıcısı gibi icrasında mensubu olduğu, birlikte yaşadığı ve hitap ettiği toplumun özelliklerini dikkate alır (Yücel Çetin 2016: 4, 53). Anlatıcı kendi repertuarını ve dünyasını aktardığı kadar, içinde bulunduğu topluluğun *sözcüsü* konumdadır, anlattıklarıyla “*topluluk üyelerini birbirine bağlar*” ve bu anlatmalar “*tarih, din, felsefe, ahlak*” gibi unsurları içerir (Sanders 2013: 15).

Masalın anlatıcısı kişisel özellikleri ve geleneği harmanlayarak masalı oluşturur. Masalcının metin seçimi, dinlediği kişilerden hatırladıklarından oluşan repertuarından ibaret olmakla birlikte, bu repertuarın seçimi hem bireysel hem de sosyal çevrenin özelliklerine bağlıdır.

Masal metinleri her anlatıcının icrasında belli oranda yeniden yaratılır ve bu yeniden yaratım, masalın icra edildiği çevre ve zamanın özelliklerini belli ölçüde taşımaktadır (Başgöz 1988: 26). Masal anlatıcısı özellikle “gerçekçi” kabul edilen masallarda “*kendi yakın çevresine yerleştirme eğilimi gösterir*” ve masal, anlattığı olaylarda fantastik ve gerçeği karıştırır (Boratav 1988: 36). Sözlü geleneğe yaşayan masal, her anlatıcının dilinde yeni bir eş metne dönüşür ve bu dönüşüm sırasında anlatıcının bireysel ve yöresel özellikleriyle donanır (Eberhard ve Boratav 1953: 16).

Masalın bu geçişli ve uyarlanabilen yapısı onun her sözlü icrada biricik ve yeni bir metin olarak ortaya çıkmasını ve anlatıcının mensubu olduğu ve içinde yaşadığı toplumun ve zamanın ruhuna uygun yeni bazı unsurlarla donatmasını sağlar. Masal metni evrensel olsa da masalcının yerelliği masalı belli bir bölgede kültürel bir metin ve araç hâline getirir.

Masal anlatıcısının dilinden döküldüğü icra anında “*anlatıcı, dinleyici ve geleneksel masal*” dengesinde var olur (Başgöz 1988: 29). Bu sebeple masalın icrasında ve incelenmesinde Dan Ben-Amos’un ifadeleriyle diğer tüm halk bilgisi yaratmalarında olduğu gibi “*bireysel boyut, sosyal boyut ve anlatı-söz boyutu*” mevcuttur (2007: 238). Bu da bir halk bilgisi ürününü tanımlarken, sınıflandırırken veya incelerken yaratım, aktarım, icra; şekil

ve yapı; konu ve içerik ile işlev özelliklerinin bütününe denk düşmektedir (Ekici 2013: 131-136). Bir halk bilgisi ürünü olan masalı incelerken bu özelliklerin tümüne dikkat edilmeli, masalın kültür aktarımı işlevi için anlatıcı ve anlatıcının mensubu olduğu toplulukla bağlantısı ve metinlerinde aktardığı kültür kodları da değerlendirmeye dâhil edilmelidir.

Masalıcının toplulukla ilişkisini ele alan Linda Dégh; masal anlatıcılarını sınıflandırırken “*pasif anlatıcı, ara sıra anlatan hikâye anlatıcısı ve bilinçli hikâye anlatıcısı*” şeklinde bir ayrıma gider ve özellikle bilinçli anlatıcıların masallarının “*insanların günlük hayatlarıyla ve gerçekle ilişki içinde olması ve anlatıcının temelini sosyal tabakasının tecrübe çemberinden*” elde etmesi gerektiğini belirtir (2010: 221). Masallar için *aktif gelenek taşıyıcısı* (Von Sydow 2010b: 63, 66) olan masal anlatıcıları icralarında yukarıdaki boyutların içerisinde masalların “*mahallî şekillerini*” oluştururlar (Von Sydow 2010a: 232). Masal anlatıcısının kişiliği meselesi bir “*sanatçı sorunu*” olarak masal incelemesinde önemli bir noktadadır (Azadovski 2020: 91). Masal anlatıcısı, kişisel özellikleri ile geleneğin kuralları arasında masal metnini temel özelliklerini koruyarak değişiklikler yapabilir (Sarpkaya 2020: 64). Tüm bunlarla birlikte William R. Bascom’un ortaya attığı folklorun dört işlevi (2019: 71-86) sınıflandırmasında yer alan ana başlıklar ile bunların içeriğini doldurabilecek tüm işlevler anlatıcı, metin ve dinleyici üçgeninde kendisini göstermektedir. Masalın anlatıcıya göre, masal metnine göre, masal metninin gelenekteki algılanışına göre, dinleyiciye göre ve halk bilimcinin yorumuna göre sayısız işlev özelliği olabilmektedir (Sarpkaya 2020: 77-78).

Masal anlatıcıları mensubu oldukları topluluğa ait birçok metnin ismini veya olay örgüsü bilirler. Masal anlatıcıları bu metinler içinden bir veya daha fazla metin icra edebilir. Bu icrada anlatıcıların seçtiği metinler, dinledikleri ve hafızalarında kalan metinlerdir. Bununla birlikte kendilerine sözlü veya yazılı kaynaklardan aktarılan bu metinler rastlantısal değildir. Bir masalıcının hatırladığı ve icra ettiği masal metinleri hem kişisel geçmiş ve repertuarıyla hem toplumsal geçmiş ve toplumsal repertuarıyla hem de kültürel kimlik aidiyetiyle ilgilidir. Bir Türk masalı, Türk anlatıcının bir büyüğünden çocuklukta dinlediği masal hatırası olmakla birlikte, o kişinin Türk kimliği etrafında yaratılan, icra edilen ve aktarılan toplumsal kimliği ve repertuarıyla doğrudan bağlantılı bir Türk dil varlığı ve Türk kültürel kimlik aidiyeti unsurudur.

Masallarla ilgili evrensel yapı özelliklerinden ve motiflerden söz edilebilir. Fakat bu yapı özellikleri ve motifler dünyasında yaratım, icra ve aktarımda hangi masalların tercih edildiği ve buna bağlı olarak klasikleştiği, hangi motiflerin seçildiği ve bunların nasıl kullanıldığı, anlatıcıların kültürel kimlikle ilgili metin içi ve metin dışı söylemleri gibi hususlar kültürel kimlik aidiyeti ve aktarımıyla ilgilidir. Masalıcı, kişisel geçmişinden bir masalı icra ederken, bir destan anlatıcısı veya âşık gibi toplumsal geçmişten gelen ve mensubu olduğu toplum tarafından seçilmiş ve benimsenmiş klasik metinleri yaratıp, icra edip aktarmaktadır. Bu aktarım da bir örnek olarak İran’daki Türk topluluğu için Türk kültürünün aktarımıdır.

2. İran Türklerinde Masal Anlatıcılığı Geleneği

Bu kısımda İran Türklerinde masal anlatıcısı tipolojisini “Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinde yer alan verilerden hareketle ele alacağız. Bu kısımda doktora tezi kapsamında Tebriz’de yaşayan İran Türklerine ait sözlü ve yazılı kaynaklardan derlediğimiz bilgiyi vereceğiz. Bu kısımda İran Türklerinde masal anlatıcılığı geleneğinin genel durumu; anlatıcılar hakkında genel bilgi ve anlatıcıların repertuarı, anlatıcıların icra özellikleri gibi konuları içeren anlatıcı tipolojisi ve anlatıcıların

masalların işleviyle ilgili görüşlerini ve metinlerinden örnekleri içeren anlatıcıların kültürel kimlik aktarımı konularına değineceğiz.

2.1. İran Türklerinde Masal Anlatıcılığının Genel Durumu

İran Türkleri arasında masal derlemeleri özellikle 20. yüzyılda başlamıştır ve bölgedeki araştırmacıların adlandırmasıyla “Azerbaycan masalları” üzerine bir birikim oluşmuştur. Bununla birlikte, İran’ın bölgedeki Türklere yönelik tutumu sebebiyle çoğu zaman sözlü kültür ürünlerinin derlenmesi, yazıya geçirilip yayınlanması ve yaşatılması mümkün olmamıştır. İran Türkleri üzerine çalışan birçok araştırmacı geçmişte İran Türklerinin masallarının aile büyükleri tarafından sözlü olarak yaratıldığı ve icra edilip, aktarıldığını; bu kişiler yaşlandıkça ve masallar kayıt altına alınmadıkça masalların unutulup ve kaybolduğunu belirtmektedir. Türk Dünyası’nın birçok yerinde ve Türkiye’de de olduğu gibi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak bölgede masal anlatıcılığı geleneği gün geçtikçe gerilemiştir (Sarpkaya 2020: 173-175).

2016’da yaptığımız alan araştırmasında aktif gelenek taşıyıcısı masal anlatıcıları ve pasif gelenek taşıyıcısı dinleyicilerle yaptığımız görüşmelerde de benzer veriler elde ettik. Birçok anlatıcı ve dinleyicinin “Melik Mehemmed”, “Cırtan”, “Göyçek Fatma”, “Şengül Mengül” ve “Şah İsmail” gibi anlatmalar başta olmak üzere, bölgede bilinen Türk masallarının isimlerini ve genel olay örgülerini bildiklerini fakat uzun zamandır anlatmadıkları veya dinlemedikleri için unuttuklarını tespit ettik. Masal anlatıcılarından ikisi ilerleyen yaşları ve uzun zamandır kimse anlatmalarını istemediği için birçok masalı unuttuklarını belirtmiştir. Diğer taraftan, altı anlatıcı televizyon ve internet sebebiyle gençlerin ve çocukların eskiden olduğu gibi masallara ilgi göstermediğini, bu sebeple uzun zamandır az anlattıklarını ifade etmişlerdir (Sarpkaya 2020: 175-177).

Masal anlatıcılığı hakkında bilgi veren masal anlatıcısı Sousan Navadeh Razi ise geçmişte kahvehanelerde, meydanlarda ve evlerde bulunan “Hayat” adlı dört tarafı kapalı bahçelerde ve evlerin içinde, ısınma ve yemek yeme amaçlı kullanılan “Kürsü” adlı masanın başında masal anlatma geleneğinin yaşatıldığını belirtti. Razi, masal anlatıcılığının şehir merkezinde de köylerde de araştırmacılar tarafından talep edildiği zaman bulunduğunu vurgulamıştır (Sarpkaya 2020: 177, 247).

Masal anlatım ortamı ve zamanıyla ilgili verilerde de mekân olarak “ev”, vakit olarak da “akşam ve gece” ön plana çıkmıştır. Bizim derlemelerimiz ise masal anlatımı daha çok gün içinde anlatıcıların uygun vakitlerinde ve akşam vakitlerinde gerçekleşmiştir. Derlemelerin bir kısmı anlatıcılarla görüşebildiğimiz ortamlarda, bir kısmı ise anlatıcıların evlerinde gerçekleşmiştir (Sarpkaya 2020: 246-249).

İran Türkleri arasında masal dinleyicileri hakkındaki sözlü ve yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri de değerlendirmek uygun olacaktır. Buna göre araştırmacılar ve anlatıcılar masalların genel dinleyici kitesinin çocuklar, ergenler ve gençler olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında bizim derlemelerimizde her yaşta dinleyiciler bulunmuş, bazı ortamlarda dinleyici grubunu yetişkinler oluşturmuştur. Masal icralarında dinleyici grubunun tanıdıklardan oluşması anlatıcıların icralarında kısmen rahat davranmasını sağlarken, dinleyici grubunda her yaşta ve cinsiyetten kişilerin bulunması anlatıcıların bazı durumlarda metinlerinde değişikliklere gitmesine sebep olmuştur (Sarpkaya 2020: 253-257).

Masal anlatıcılarının icrasında Türkiye’den gelen bir halk bilimcinin bulunması da etkili olmuştur. Öncelikle uzun zamandır anlatmayan anlatıcılar için teşvik edilmiş doğal ortamın oluşması anlatıcıların masallarını icra etmesini sağlamış, fakat bu icranın başlangıcında çekingen davranmalarına, bazı kısımları gereğinden fazla açıklamalarına ve bu

sebeple ara sözler kullanmalarına ve masalarda belli kısımları değiştirmelerine yol açmıştır (Sarpkaya 2020: 260-261).

Tebriz şehrinde yaşayan İran Türkleri arasında yaptığımız derleme çalışmalarından hareketle, bölgede masal anlatıcılığının sözlü gelenek halinde belli seviyede yaşatıldığını söyleyebiliriz. Ancak, bölgede sözlü masal anlatıcılığının iki sebepten gerilediği de gözlemlerimiz arasındadır. Bunlardan biri İran'ın bölgede yaşayan Türklerin dil ve kültür varlıklarına karşı tutumudur. Bu tutum sebebiyle derlemeler yapmak, bunları yazıya geçirip yayımlamak zorlaşmaktadır. Ayrıca gelişen teknolojiyle birlikte televizyon ve internet bölgede masal anlatıcılığı geleneğini zayıflatmaktadır. Bunlara rağmen, İran Türkleri arasında sözlü kültür ürünleri ve bu ürünler vasıtasıyla Türk dil ve kültür varlığının aktarımı devam etmektedir.

2.2. İran Türklerinde Masal Anlatıcısı Tipolojisi

İran Türkleri hakkında çalışan araştırmacılar genellikle masal anlatıcılarının her cinsiyetten olabileceğini, daha çok eğitimsiz ve yaşlı kişilerin masal anlatabileceğini vurgulamışlardır (Sarpkaya 2020: 178-179).

Tebriz'den 10'u kadın, 5'i erkek olmak üzere 15 kaynak kişiden 40 masal derledik. Anlatıcıların doğum tarihleri 1950-1985 arasındadır. Yaş grubu da derleme tarihi itibarıyla 30 ila 80 arasında olmuştur. Kaynak kişilerden üçü hiç eğitim almamıştır, diğer anlatıcılarda da dağılım ilkökul mezunu, lise mezunu ve üniversite mezunu şeklindedir. Anlatıcıların meslekleri serbest meslek, emekli ve ev hanımı olarak dağılım göstermektedir (Sarpkaya 2020: 182-184). Yazılı kaynaklardaki anlatıcı bilgilerinde ise dağılım 9 kadın 6 erkek şeklindedir. Anlatıcıların doğum tarihleri 1925-1950 arasında değişmektedir ve yaşları 60 ila 80 arasındadır. Tüm kaynaklardaki masallar Tebriz'den derlenmiştir ve anlatıcıların doğum ve ikamet yerleri Tebriz ve çevresindeki kırsal yerleşim birimleridir (Sarpkaya 2020: 183, 186).

Masal anlatıcılarının 16'sı masalları; anne, baba, dede, büyükanne başta olmak üzere sözlü kaynaklardan öğrenmiştir, sadece 1 anlatıcı masalları yazılı kaynaklardan öğrendiğini söylemiştir. Masalların dağılımı ise 19 kadın anlatıcıdan 46 masal, 11 erkek anlatıcıdan da 30 masal şeklindedir (Sarpkaya 2020: 193-194). Anlatıcıların tamamı masallarını günlük kıyafetleriyle, oturarak ve günlük konuşma dilinde anlatmış, bazıları ise masalarda birkaç manzume kullanmış, bu kısımları ve diyalogları ezgilendirerek anlatmışlardır (Sarpkaya 2020: 197-200).

Anlatıcıların dil ve üslup özelliklerinde öne çıkan unsurlar anlatıcıların tamamının Farsça unsurların belli bir miktarda bulunduğu Azerbaycan Türkçesi kullanmasıdır. Masal metinlerinde dil bilgisi unsuru olarak genellikle görülen geçmiş zaman ve geniş zaman kullanımı ön plandadır (Sarpkaya 2020: 202-206). Anlatıcıların icralarında tekerleme kullanımı da belli bir yapıda oluşmuştur. Giriş tekerlemelerinde daha çok "Biri var idi, biri yoh idi." ve "Günnerin bir günü" ile bunların eş metinleri görülmüştür. Geçiş formelleri; "Hülase, bi yol, günnerin bir günü" gibi ifadelerken, bitiriş formellerinde "Yedi, içti, metlebine yetiştii." ve "Gökten üç elma düştü." tekerlemeleri kullanılmıştır (Sarpkaya 2020: 232-234). Ara söz kullanımı da anlatıcıların başvurduğu unsurlardandır. Anlatıcılar daha çok açıklayıcı ve öğretici ara sözleri kullanmıştır. Anlatıcılar "öz dilimiz" ve "kadim zaman" vurgularıyla, Türkçe dil ve kültür varlıklarıyla ilgili açıklamaları ara sözlerle metne yerleştirmişlerdir (Sarpkaya 2020: 245).

Bu bilgilerden hareketle İran Türkleri arasında anlatıcı tipolojisinin genel hatları üzerine yorum yapmak mümkündür. İran Türkleri arasında masal anlatıcıları genelde ka-

dın olmakla birlikte, erkeklerin de masalları bildiği ve anlattığı görülmektedir. Anlatıcıların yaş dağılımı da daha çok yaşlılardan oluşmaktadır fakat genç ve orta yaşlı bireylerin de masal bildikleri ve anlatabildiklerini belirtmek gerekir.

Anlatıcıların kimlik ve kültür vurgularına ek olarak, dil kullanımlarında Azerbaycan Türkçesini tercih ettiklerini ve metinlerinde Farsça unsurların belli bir oranda kalması masalların Azerbaycan Türkçesinin aktarımı noktasında önemli olduğunu göstermektedir. Anlatıcılar ve dinleyiciler tarafından masallar, günlük hayatın bir parçası olan, günlük sohbetin fantastik fakat gerçekleri anlatan ve gerçek mesajları ileten, kurgusal, aynı zamanda da tarihi ve kültürel arka planı olan metinler olarak algılanmaktadır. Anlatıcıların icrasında Türkiye’deki masal anlatıcılığından farklı olarak görülen geçmiş zaman kullanımını vardır.

Tekerleme kullanımı azalmakla birlikte, anlatıcıların masal metinlerinde belli başlı tekerlemeleri masal anlatım geleneğinin önemli bir unsuru olarak kullandıkları görülmüştür. Diğer taraftan, Türkiye’den gelen bir derlemecinin anlatım ortamında bulunması anlatıcıların dil ve kültürel varlıklarını açıklama ve aktarma amacıyla bilgi veren ve açıklama yapan ara sözleri kullanmalarına yol açmıştır.

2.3. İran Türklerinde Masal Anlatıcıları ve Kültürel Kimlik Aktarımı

Anlatıcılara göre masalların işlevinden hareketle, İran Türkleri arasındaki masal anlatıcılarının dünya görüşleri ve çeşitli vurgularıyla birtakım metin içi unsurları ve işlevlerini değerlendirmek mümkündür. Masal anlatımının eğitime, öğretme, hoşça vakit geçirtme gibi işlevlerinin yanında; anlatılan masallar vasıtasıyla kültürel kimliğin aktarımı işlevi özellikle dikkat çekmektedir.

İran Türklerinin Tebriz bölgesi masal anlatıcılarının icralarında ve anlattıkları masal metinlerinde; eğlendirme, hoşça vakit geçirme, boş vakit değerlendirme yanında çocuk ve gençlere yönelik olarak eğitime, öğretme, ders verme, mesaj iletme, hayata hazırlama, sosyal ilişkileri güçlendirme ve düşünceleri ifade ederek rahatlama işlevleri bulunmaktadır. Bunlardan daha dikkat çekici olan işlevler ise kimlik vurgusu, kültürel ve dil varlığı mirasını aktarım, gelenekleri hatırlatma, öğretme ve aktarmadır.

Anlatıcıların tamamı Türk kimliği ve Türk kültürü aidiyetindeki kişiler olduğu için masal icralarında veya derlemelerin genelinde vurguladıkları nokta “öz dilimiz, öz kültürümüz, bizim masallarımız, bizim kültürümüz” gibi ifadeler olmuştur. Anlatıcılar “biz” vurgusunu sıklıkla yapmışlardır ve bu “biz” kavramını içini Türk ve Azerbaycan Türklüğü kimlikleriyle doldurmuşlardır. Masal anlatıcıları masallarla birlikte sadece estetik ve eğlencelik bir metni değil, kimlik ve kültür tanımlamalarını ve unsurlarını da aktardıklarının bilincindedirler (Sarpkaya 2020: 563-564). İran’da, İran Türklerinin ve Tebriz’in konumu ve durumu düşünüldüğünde, okullarda Türkçe eğitimin olmadığı ve Türkçe yayın yapmanın zorluklarla karşılaştığı bir ortamda masallar anlatıcılar için bir dil, kimlik ve kültür aktarımı aracına dönüşmüştür.

Masal anlatıcılarından Güneş Emami, Tebriz’de Türk masallarının unutulmak üzere olduğunu ve kendisinin özellikle çocuklara Türk kültürünü öğretmek, hatırlatmak ve bu kültürü devam ettirmek amacıyla masal anlattığını, masalları bu amaçta bir araç olarak gördüğünü belirtmiştir (Sarpkaya 2020: 176, 560). Emami’ye göre İran’da, Azerbaycan Türk masallarında, bir Türk masal karakteristiği olarak kahramanlar akıl, kurnazlık ve iç dünyalarından gelen bir güçle mücadelelerini kazanır. Masallarda Türk kültürüyle ilgili unsurlar yer alır, böylece masalları dinleyen çocuk ve gençler “kendi kültürlerini” öğrenebilmektedir (Sarpkaya 2020: 560).

Bir diğer anlatıcı Abbas Hazretî, Tebriz’de Türk âşıklık geleneğinin önemli isimleri arasındadır ve Köroğlu, Hasta Kasım ve Âşık Garip ve Şahsenem başta olmak üzere birçok Türk halk hikâyesi ve destanını da icra etmektedir. Hazretî, bir masala başlamadan önce “Nenelerin ağzından çıkan gibi ben deyirem.” diyerek masalları annelerin anlattığı gibi anlattığına gönderme yapmış ve “öz dilimiz” ifadesini kullanmıştır. Anlatıcı, anlattığı masalları “öz yerimizden gelen masallar” olarak ifade etmiş, derleme esnasında İran Türklerinin önemli isimlerinden olan Samed Behrengî’den bahsederek onun, masallar aracılığıyla çocuklara Türk dili ve kimliğini aktarmaya çalıştığını belirtmiştir (Sarpkaya 2020: 558).

Masal anlatıcılarından Fehime Hamidi de masalarda kullandığı dil için “öz dilimiz” ifadesini sıklıkla vurgulamıştır ve masalların açıklaması için “Kadimden öz bir meselimiz var.” gibi ifadelerle Türkçe atasözlerine değinmiştir. Anlattığı bir masalın ise mesajının atalara ve geleneğe bağlılık olduğunu vurgulamıştır (Sarpkaya 2020: 559).

Anlatıcı Rıza Celilnejat kendisinden masal anlatmasını istediğimizde ilk olarak anlatacağı masalı anlamamızı sağlamak düşüncesiyle Türkiye Türkçesiyle özetlemeye çalışmış fakat biz kendi yöresel dil ve ağızda masalı dinlemek istediğimizi belirtince “öz dilimiz” vurgusuyla Azerbaycan Türkçesiyle anlatmıştır (Sarpkaya 2020: 633, 651).

Sousan Navadeh Razi de “öz dilimiz” ifadesini kullanan anlatıcılardan biridir. Razi, Farsça unsurları az kullandığı bir Türkçeyle masalları anlatırken, Tebriz’de ve Azerbaycan’da bilinen ve anlatılan Türk masallarında şiddet unsurunun az olduğunu, akli kullanmak, aile ve zulme karşı direnmek gibi kavramların ön plana çıktığını belirtmiştir (Sarpkaya 2020: 563). Anlatıcılardan Rukaye Kebiri de masalarda aile ve muhabbet kavramlarının ön plana çıktığını ve Tebriz’deki bilinen tüm masalların Azerbaycan ve diğer Türk kültür sahasında bilindiğini ve o sahaya ait olduğunu vurgulamıştır (Sarpkaya 2020: 560).

Anlatıcılardan Mohammed Celali de “öz dilimiz” vurgusu yapan bir diğer anlatıcı olmuştur. Celali her masalın bir mesajı olduğunu, bu mesajların kültürel arka planı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca anlatıcı masalların siyasi, sosyo-kültürel ve sosyo-politik taraflarından bahsedip Samed Behrengî ismi üzerinde durmuş ve onun Türk kültürü için öneminden bahsetmiştir (Sarpkaya 2020: 561-562).

İran Türklerinden derlenen masalarda İslam kültür dairesi unsurları, Türk Dünyası kültür unsurları, bölgeye ait mekânlar, yemekler, nesnelere gibi masalları yerelleştiren ifadeler de yer almıştır. Örnek olarak masalarda “Allah’a and vermek”, “Allah’a dua ve şükür”, “Allah misafiri”, “Müslüman’ın kurban kesmesi”, “Kur’an, abdest, ezan vakti, ezan okumak, namaz vakti, Hacc’a gitmek” gibi İslam kültür dairesine ait unsurlar yer almıştır. Bununla birlikte İran kültür dairesinden Muharrem Ayı, İmam Ebülfeyz makamı ve İmam Hüseyin için ağlanması gibi, Şiilik inancına ait unsurlar da masalarda yer alır. Ayrıca, Çille Gecesi, Nevruz, Molla Nasreddin ve Köroğlu gibi hem Türk Dünyası hem de Azerbaycan Türk kültür dairesi için önemli unsurlarla İran’daki yerel para birimi olan tümen; tarihte kullanılmış eşrefi ve sikke gibi paralar, bölgede bilinen ve tüketilen “geyganağ, guymah, fetir” gibi yemekler ile “İran, Ermenistan, Turan zemin ve Tebriz, Hemedan, Tahran, İsfahan” gibi mekânlar da masallardaki yerel unsurları işaret etmektedir. Ayrıca masalarda Şah Abbas ve Şah İsmail gibi önemli tarihi şahsiyetler de yer almaktadır (Sarpkaya 2020: 650-652).

Masal anlatıcılarının masalarla ilgili görüşleri, masallardaki ara sözlere ekledikleri kadim zaman ve öz dilimiz vurguları ile masalların metinlerine yerleştirdikleri yerel unsurlar masal anlatımını ve masal metinlerini bir dil ve kültür dersine dönüştürmektedir. Bu masalları dinleyen her yaşta birey eğlenceli bir ortamda ve etkinlikte, açık ve örtük

bir biçimde dil ve kültür aktarımı yaşamaktadır. Buradaki dil bölgede konuşulan Türkçedir, kültür ise bölgedeki Türk kültürüdür. Bu hâliyle masal anlatımı ve masallar, anlatıcılar için birer kültürel aidiyet ve kimlik ifadesi konumundadır. Masal anlatıcıları bu metinleri ailelerinden ve geçmişlerinden kalan birer hatıra, kültürel hafıza, dil ve kimlik aidiyeti ve kültürlerini koruma ve aktarma aracı olarak görmektedirler.

Sonuç

Sözlü kültür ürünleri içinde masal bir tür olarak daha çok fantastik, olağanüstü ve büyülmeye özellikleriyle dikkat çekmekte ve algılanmaktadır. Masalların öne çıkan özellikleri arasında çocuklara yönelik, hayalî ve eğlencelik anlatımlar olmaları bulunmaktadır. Fantastik, eğlencelik ve çocuklar için olmak masallar için kısmen kabul edilebilir özelliklerdir; bununla birlikte, masalların derin yapısında ve özellikle icra ortamları ve zamanları ile anlatıcıların ve dinleyicilerin dünyalarında son derece ciddi ve önemli işlevleri de vardır.

Masal tüm özellikleriyle belli bir geleneğe bağlıdır. Bu gelenek içerisinde edebî estetik mesafeye sahip olma miktarı ve motiflerinin kültürler arası hareket edebilme özelliğiyle masal değişken ve hareketli bir türdür. Bu sebeple masal, içinde bulunduğu sosyokültürel alana uyum sağlar ve bulunduğu alanın ürünü hâline getirilebilir. Bunu da yapan anlatıcı, anlatıcının dili, anlatıcının mensubu olduğu topluluk, o topluluğun gelenekleri ve sosyokültürel yapısıdır.

Masal eğlenirken öğreten, öğretirken eğlendiren bir türdür ve tüm bunların üstünde kültürel bir yapıdır. Masal anlatıcısı ve dinleyicisi masalın icrası anında ve ortaya çıkan metniyle kültürel bir aktarım ve paylaşım yaşamaktadır. Masallar hem birer estetik kaygı üretimi ve estetik performans unsuru hem de birer kimlik ve kültürel aktarım aracıdır.

İran ve Tebriz Türkleri arasındaki masal anlatımına baktığımız zaman masalların bu özelliği daha da ön plana çıkmaktadır. İran Türkleri özellikle son asırda yönetimdeki etkilerini kaybetmiş ve İran sınırları içerisinde yönetimlerin baskıcı ve kısıtlayıcı kontrolü altında kalmışlardır. İran'daki günlük yaşamda, özellikle okullarda Türkçenin yer alma oranının son derece düşük konuma getirilme çabaları ve Türkçe yayın yapmanın zorlukları sözlü kültürde Türkçenin ve Türk kültürünün devam ettirilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Böyle bir ortamda Tebriz'de yaşayan İran Türkleri, Türk ve Azerbaycan Türkü dil ve kimlik aidiyeti içinde sözlü kültür ürünlerini yaratıp, icra edip aktarmışlar ve bu tutum masallara da yansımış ve belirginleşmiştir.

Bu makalede belirttiğimiz verilerde de görüldüğü üzere, İran Türklerinin yoğun nüfusa sahip oldukları Tebriz örneğinde anlatıcılar yaşlılarla birlikte gençlerden ve de çoğunluğu kadınlardan olmakla birlikte erkeklerden de olabilmektedir. Anlatıcıların repertuarı sözlü ve yazılı kaynakların her ikisine de dayanmaktadır. Bölgede anlatıcılık geleneği gerilese de teşvik edilmiş doğal ortamlar aracılığıyla masal icrası devam edebilmektedir. Tebriz'de masal anlatıcıları Azerbaycan Türkçesi ile anlatmakta ve anlattıkları metinleri Azerbaycan Türk kültürünün bir unsuru olarak görmektedir.

Masal anlatıcılarının anlatabildikleri masallar öncelikle repertuarlarıyla ilgilidir. Anlatıcılar büyüklerinden dinledikleri veya yazılı kaynaklardan okudukları masalları icra etmişlerdir. Ancak anlattıkları çoğu masal kültürel aidiyette tercih edilen ve bu tercihlere bağlı olarak bölgede klasikleşip yaygınlaşan masallardır. Anlatıcıların tercih ettiği masallar sadece repertuarlarıyla ilgili değildir. Anlatıcılar İran Türkleri arasında karşılık bulan masal motiflerinin, karakterlerinin, iletilen değerlerin ve kültürel aidiyetlerinin sembolik dünyasını karşılayan unsurların bulunduğu masalları Azerbaycan Türkçesiyle icra edip

Azerbaycan Türk kültürünü aktarmaktadırlar. Masal anlatıcıları masalların eğlencelik bir tür olmasını kabul etmekle birlikte, anlattıkları masalların kültürel kimlik ve aidiyet unsurlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır.

İran Türkü anlatıcılara ve dinleyicilere göre Tebriz’de Türkçe olarak bilinen, icra edilen, yazıya geçirilen ve yazılı kaynaklardan elde edilen tüm masallar Tebriz’de Türkçenin ve Türk kültürünün yaratım, icra ve aktarımı için birer araçtır. Masal anlatıcıları bölgede Türk masallarıyla ilgili görüşlerinde, metinlerde kullandıkları ara sözlerde ve metinlere yerleştirdikleri yerel unsurlarda bunu vurgulamaktadırlar. Anlatıcılar masallar aracılığıyla kültürel kimliği dil üzerinde inşa etmekte ve masallar aracılığıyla hoşça vakit geçirme ve estetik bir iletişim üretmenin yanında destan anlatıcısına benzer bir şekilde bir millî benlik ve kimliği sürdürülebilir kılma isteğiyle hareket etmektedirler. İran Türklerinin yaşadıkları süreç ve buldukları konum bunu zorunlu kılmaktadır. Bir diğer sebep ise bölgede Türk aşıklık geleneğinin ve destan ve hikâye anlatımının sürmesi, bu geleneğin bölgedeki Türk kültürü için hayati öneme sahip olmasıdır. Bu etkilerle masal anlatıcıları da aşıkların kahvehanelerde yaptıklarını evlerde çocuklarına yönelik yaparak masallardan çıkarılacak iletiler aracılığıyla “Bakın, bu bizim kültürümüz.” deme noktasında masalları işlevsel olarak kullanılmaktadırlar. Masal anlatıcıları tpki destan anlatıcısının kendi ideal dünyası ve metinlerini nasıl seçtiği, neden icra ettiği metinleri seçtiği durumda olduğu gibi taraflı olmaktadır. Bu “taraf” da Türk kimliği, Türkçe ve Türk kültürü olmaktadır.

Sonuç itibariyle İran Türkleri arasında Tebriz örneğinde masal türü sanatsal bir kurgulama olmaktan öte kültürel kimliğin sürdürülebilirliği ve devamlılığı için bir araçtır. Bu aracın inşasında ise geleneksel sanat unsurlarının kullanıldığını söylemek gerekir. İran Türkleri arasında Tebriz’de Türk masal anlatıcıları bölgede Türk kimliği, Türkçe ve Türk kültürünün yaratımı, icrası ve aktarımı ile yaşatılması noktalarında birer sözcü konumdadır. Masalcıların anlatıcı tipolojisi bu unsurlar etrafında şekillenmektedir ve Tebriz’de Türk kimliğinin mevcut zenginliğinin korunmasında ve geleceğe aktarılacak yaşatılmasında masallar sanatsal ve işlevsel birer araç konumunda bulunmaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Azadovski, Mark. *Sibirya’dan Bir Masal Anası*. Çev.: İlhan Başgöz, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.
- Bascom, William R. “Folklorun Dört İşlevi.” Çev.: Ferya Çalış. Redaksiyon: Selcan Gürçayır. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Haz.: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır Teke, Ankara: Geleneksel, 2019: 71-86.
- Başgöz, İlhan. “Masalın Anlatıcısı”. *Masal Araştırmaları Folktales Studies I*. Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Art San, 1988: 25-30.
- Ben-Amos, Dan. “Halk Bilgisinin (Folklorun) Bağlamı, İmâlar ve Beklentiler”. Çev.: Metin Ekici. *Millî Folklor (2007/76)*: 232-243.
- Boratav, Pertev Naili. “Masal ve Masalcı Üzerine.” *Masal Araştırmaları Folktales Studies I*. Haz.: Nuri Taner, İstanbul: Art San, 1988: 31-39.
- Dégh, Linda. “Hikâye Anlatıcılar.” Çev.: Âdem Koç. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Haz.: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel, 2010: 211-223.
- Dégh, Linda. *Folktales and Society Story-Telling in a Hungarian Peasant Community* (Translated by Schosberger, E. M.) Indiana: Indiana University Press, 1980.
- Eberhard, Wolfram ve Pertev Naili Boratav. *Typen Türkischer Volksmärchen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1953.

- Ekici, Metin. “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamalı (Senkronik) Bir Bakış.” *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, 2005: 83-90.
- Ekici, Metin. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2013.
- Ekici, Metin. vd. “Anonim Halk Edebiyatı.” *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020: 287-398.
- Fedakâr, Selami. *Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar*. İzmir: Egetan Basın Yayın, 2011.
- Gültekin, Mustafa. *Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuarı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Gümüş, İbrahim. *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kocaaslan Uçkun, Rabia. “Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2003.
- Lord, A Bates. *The Singer of Tales*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
- Sanders, Barry. *Öküzün A'sı Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*. Çev.: Şehnaz Tahir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Sarpkaya, Seçkin. “Tebriş Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2020.
- Von Sydow, Carl Wilhelm. “Halk Masalı İncelemeleri ve Dilbilimi Üzerine Bazı Görüşler.” Çev.: Kürşat M. Korkmaz, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Haz.: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel, 2010a: 232-250
- Von Sydow, Carl Wilhelm. “Coğrafya ve Masal Ekotipleri”, Çev.: Tuğçe Işıkhhan, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Haz.: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel, 2010b: 61-75.
- Yücel Çetin, Ayşe. *Türk Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi*. İstanbul: Kitabevi, 2016.